

מוסר ומידות

'קנאת סופרים תרבה חכמה' – 'לא אמר 'קנאת חכמים תרבה חכמה', כי המגיע כבר למעלת החכם, לא יתקנא בחבירו, והחכמה נוספת בו ממילא, כמו שכתוב: 'ישמע חכם ויוסיף לקח', אבל הסופרים דנקט הם שעדיין לא הגיעו למעלת החכמים, כמו המקרי דרדקי, קנאתם בחבריהם תרבה להם החכמה להגיע למעלת חכם'. (מהרש"א. וע"ע ב'ילקוט אוהב ישראל' – וירא י-ם תשנ"א, כרך ב' עמ' כב), שהמדובר כאן על קנאה הבאה מצד ענוה, ולא קנאה רגילה שנובעת מגבהות הלב).

הנה קטע מתוך 'קונטרס דברי חלומות' (אוסף ד"ת שנתגלו בחלום, לרבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל): '... על לשון הספרי (תצא) 'אין שלום יוצא מתוך מריבה', שראיתי בכתבי אדוני אבי הגאון ז"ל בדרושו או איזה דרוש על זה. וחלם לי להפירוש הפשוט, דיש פעמים מריבה כענין 'קנאת סופרים תרבה חכמה', ומחלוקת לשם שמים שהיא לטובה, ואפשר שיצמח ממנה דברים טובים, [אך בשמו"ר (ל) איתא: אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך מריבה], אבל זה הטוב של שלום [שהוא חיבור השלימות וכלי המחזיק ברכה, שאי אפשר ליחיד להיות שלם בכל, רק ע"י שהם באחדות או יש חיבור כל השלימות, ו'שלום' שרשו 'שלם', ותוספת ה-ו' מורה בכל מקום על החיבור] אי אפשר שיצא ממריבה אף שהיא לטובה ולשם שמים'.

'מותבינן דדייק ולא גריס, שבשתא כיון דעל על...'. – 'אם אתה שכיר ללמד תורה, הוזהר בשעת מלאכתך מלעשות מלאכה אחרת, אף לא שום דבר, כי ברגע יטעו תלמידך ולא תשמע, ומלאכתך מלאכת רמיה, ורמיה בארור, ואף לא לענות ולדבר לשום אדם, ולמוד מאבא חלקיה ז"ל. (ספר היראה לרבנו יונה ז"ל).

(וע' בשו"ת אגרות משה יו"ד (ח"א קלח) שאסר על מלמד תינוקות שאין משלמים לו שכרו בזמן, להתאחר ולבטל משעות לימודו, ואפילו איחור מועט, גם אם מנהלי המוסד ירשו לו לעשות כן, ואפילו אם כך המנהג המקובל, ואפילו התנו על כך מראש – שיש בדבר משום ביטול תורה. ואולם אם עשה כן – אין לסלקו).

על מעלת מלמדות לתינוקות וענינה, ועל דרכם של תלמידי הבעש"ט בענין זה – ראה בספר 'חסידים ואנשי מעשה' לזקני, רא"א כי טוב ז"ל – ח"א (מהדורה שלישית), במעונות אריות – עמ' נה – ס; כחודו של מחט – עמ' רכה, שמג – שדמ, סד-ססה.

דף כב

'ואי צורבא מרבנן הוא...'. – והוא רוכל. אבל בשאר דברים אין חילוק בין תלמיד חכם לשאר אנשים. (פורת יוסף. וע' בהגר"א חו"מ קנו אות לב. וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ב ט).

'אמר ליה רבא לרב אדא בר אבא: פוק תהי ליה בקנקניה... אדהכי נפק קלא דנח נפשיה דרב אדא בר אבא' – מתוך דברי החזון-איש (סנהדרין סוסי"ב) נמצינו למדים פשר לאותו מעשה המובא כאן, והנה קצת מן העולה מתוך דבריו: אם עובר אדם עבירה במזיד, שמותר לנדותו, מותר גם לקללו, כמבואר בכמה מקומות, (ע' מועד קטן טז. מגילה ה: ברכות נו.). ונראה שמותר לקלל בשם (ע' ברכות שם). וכן כתוב באלישע (מלכים-ב כד): 'ויקללם בשם ד' – והנערים נתחייבו נידוי על בזותם את הנביא.

ונראה, שקללה זו לא תזיק אלא אם לא שב ונכנע, אבל שב – מתירין לו, כמו נידוי (וכן משמע בברכות שם).

ונראה, דכל הני דמצינו בגמרא אמוראי דקללו – היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבועה בלבבות, ושלא יתרגלו בזלזול כבוד החכמים...!

וכאן, כשאמר 'מאן דלא שהייה לאוניתא דמלכא דאדום, לא נשהייה לאוניתיך' – הנה יש כאן קללה בכינוי, ויש בזה לאו דאורייתא. ועל כרחנו לומר שרב אדא בר אבא נתחייב בזה, משום שפסע בדינו של רב דימי, שהרי באמת היה צורבא דרבנן, והיה אפשר לו לברר זאת. והשאלה ששאלו, אין לה פתרון (וכמו שכתבו בתוס'), ומהר למסור שלא ינקטו לו שוקא, ונתחייב כדין ציער לת"ח וזילול בכבודו. וע"כ היתה סיבה מאת השם שיכשל בזה, ומכל מקום יש חיוב להענישו.

(וזה ששאלו שאלה חמורה לתהות על קנקנו, הגם שלענין פטור ממס די בזה שתורתו אומנותו ואינו מבטל מלימודו אלא לצורך פרנסתו, וודאי שרב דימי היה בכלל זה, – כאן לא די בכך. קובץ שיעורים. ואפשר, שהצריכו כאן שיהא מופלג בחכמה, משום שרק אז נוקטין לו השוק אפילו כלפי תלמידי חכמים אחרים שבעיר, והם אינם מוזהרים שלא למכור אלא במופלג. – אילת השחר).

וכן רב נחמן בר יצחק שאמר 'יתיבנא וקא מנטרא לערסיה דרב אדא בר אבא' – היה כדין, שהרי רנב"י סמך עליו, וגרם לו שיתבזה לפני רבים בהמנעו מלבוא. ורנב"י חשדו שיודע את הצער שגורם לו ואינו חושש, אבל אפשר שהיה רב אדא בר אבא טרוד בהלכה והסיח דעתו מכך שרנב"י מחכה לו.

ורב יוסף ורנב"י לא חשבו לענוש, אלא חשבו להכניע, שישבו ויפייס, ולקבל להזהר להבא, אבל קדם העונש מן השמים, ועל זה נצטערו, וכמו שכתבו תוס'. עד כאן מדברי החזו"א. (וע"ע באילת השחר).

'מאן דלא שהייה לאוניתא דמלכא דאדום, לא נשהייה לאוניתיך' – אמר לו אונייתא של מלך אדום דוקא, שלא מצינו שיתבע הקב"ה על בזיון ואונאת יחיד אלא במלך אדום, שנעשה בו מעשה אכזרי ובזיון גדול. (עפ"י מהרש"א. ואפשר שרמו לו בזאת, בדרך 'לשון נופל על לשון' (אדום) – דימי') שלא כמו שראב"א סבור, אלא אתה, רב דימי – מלך ושר).

'דאנא עדיפנא מיניה' – פירוש, משמשו של רבא. (ריעב"ץ. וע' מהרש"א בח"א).

(ע"ב) 'מאי טעמא? דדוושא דהכא מעלי להתם' – כתבו ראשונים (ע' שטמ"ק בשם ר"י מיגאש והרשב"א; וכן מובא במ"מ – ט, ט; גמוקי יוסף, ועוד. ומובא ברמ"א חו"מ קנה, יד) שזכות זו, לעכב ביד השני מלמנוע דוושא לכותלו, קיימת רק בלוקח מן המלך או מההפקר, שאז מן הסתם החזיק בד' אמות הדרושים לחיזוקו של הכותל. ואין הרחקה זו כשאר הרחקות נזיקין, אלא משום זכות וקנין שיש לו עבור דריסת ההולכים ושבים. וכבר העירו האחרונים שמדברי התוס' (בד"ה וקמא וד"ה והא) משמע שאין דעתם כן – ע' קצות החשן קנה; אמת ליעקב; אילת השחר. וכן כתב בחזו"א (ב"ב יד, ד) שמהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש שסתמו ולא חלקו, משמע שבכל ענין יש לו ד' אמות, ולא רק בלוקח מאת המלך. (והאריך שם בבאור השיטות).

'והא אנן תנן ארבע אמות? לא קשיא, כאן מרוח אחת כאן משתי רוחות' – הרמב"ם והשו"ע כתבו ששיעור ד' אמות כולל את רוחב החלון, ואילו הרא"ש כתב ששיעור זה מלבד רוחב החלון. וב'פסקי התוס' נראה שצריך ד' אמות מכל צד מצדי החלון, ואולם שאר פוסקים לא כתבו כן. (עפ"י רש"ש)

'זמנין דבהדי דמנח ליה, יתבא בחור וקפצה' – יש לבאר מדוע נחשב 'גירי דיליה', סוף סוף הוא לא עשה מעשה נוק, אלא שהביא סולם, ומה לי אם קפצה הנמיה מיד או לאחר זמן? – ואפשר, שזה שאמרו 'בהדי דמנח ליה' אין הכוונה כל שעוסק בהנחתו, שהסולם עדיין בידו, אלא רצה לומר שהנמיה כבר נתנה דעתה על היונים, ותיכף להנחת הסולם, מיד היא קופצת. ובאופן זה, נחשבת הנמיה כנוק מוכן, כ'אש' הקיימת כבר ואינה חסרה אלא הולכת הרוח, וכשהוא גורם שתבוא, נחשב 'גירי דיליה'. ואפשר גם, ש'בהדי דמנח' – שהסולם בידו עדיין, וזה נחשב 'גירי דיליה' יותר. או גם, כיון שקופצת על הסולם בעוד הוא בידו, והוא מניחו ליד השוכך, הרי הוא מקרב הנמיה אל השוכך בידיו. (חזון איש – ב"ב י, א. ולכאורה נראה לפי כל הסברות הנזכרות, שאם כבר הניח סולם ולא היתה שם נמיה, אין חייב להרחיקו, שהרי כבר אין כאן 'גירי'. ושמה לאחר שקבעו חכמים לאסור הצבת הסולם, שוב נקבע הדין שהשוכך במקומו עומד והסולם ייעקר, ויותר אין לזה לעקור שובכו מפני סולמו של זה שנעמד באיסור. וכן נראה שלא חילקו, ואסרו להעמיד לעולם, גם כאשר הוא יודע ובטוח שאין נמיה מזומנת לקפוץ עתה).

'זאת אומרת גרמא בניזקין אסור' – ומן התורה, אם משום 'ולפני עור לא תתן מכשול', אם משום 'ואהבת לרעך כמוך'. (רמ"ה להלן כו, אות קז. וראה במובא בתחילת מסכת ב"ק (חוברת יד) על מקור האיסור להזיק לזולת. וע"ע בקובץ שעורים כאן ובאגרות משה אה"ע ח"ד כט, ג).

דף כג

הערות וצינונים

'אפיקו לי קורקור מהכא' – אף להלכה, דקיימא לן כר' יוסי שאין המזיק מרחיק אלא ב'גירי דיליה', כתבו ראשונים (רבנו יונה, רשב"א), שגם כאן, בשעה שהעורבים היו באים ללקק הדם, היו האומנים מפריחים אותם, והלכו וישבו על העצים, והרי זה 'גירי דיליה' בגרמא. (וכ"כ הרמב"ן והרא"ש להלן כו. ואולם התוס' שם אינם סבורים כן. אלא גם ללא ההפרחה בידים חשיב 'גירי דיליה'. וע' בחזו"א ב"ב יד, ה, ו).

'זאיבעית אימא: דכנעני' – ואפילו למאן דאמר גזלו אסור (וכן הלכה), הלא אף בישראל אין ביוני שובך משום גזל גמור אלא תקנת חכמים משום דרכי שלום. (רשב"א). ואפשר שלא תקנו כמו כן בעכו"ם, (כאשר מצינו שתקנו בכמה מקומות מפני דרכי שלום) – לפי שגם הם בדיניהם אינם מקפידים על כך. (נחלת משה. וצ"ב, שלפי"ז משמע מהרשב"א שאילו היה בדינו נחשב לגזל גמור, היה אסור הגם שבדיניהם מותר, והלא אמרו (ב"ק קיג) אם יכול אתה לזכות את ישראל בדיניהם – זכה ואמור לו כך דינכם. ואולם קושיא מעיקרא ליתא, דמצינו כע"ז בב"ק צו 'תקנתא לעכו"ם ניקו ונעבוד?!' הגם שתקנו תקנות מסוימות מפני דרכי שלום. ואין להשוות תקנות רז"ל זל"ז).

(ע"ב) 'מחצה על מחצה – שניהם יחלוקו' – כבר בארו האחרונים, שאין לדמות את הנידון שלפנינו עם שאר השבת אבידה במקום ספק, שאין אומרים שם 'יחלוקו', כגון ב'סימנים וסימנים – יניח' (ב"מ כח), שכאן, עוד קודם שהגביה זה, כבר חל דין 'יחלוקו' בניפול, שכבר היה הספק קיים, ולכן כשהגביה, מתחילה לא חל בו חיוב השבה לבעלים אלא לקיים דין חלוקה – ע' קובץ שיעורים כאן; שערי ישר ויד; חדושי הגרנ"ט – ב"מ קלה; שיעורי הגר"ש רחובסקי – ב"מ כ. וע"ע בענין זה ב'יוסף דעת' – ב"מ כח (חוברת כב). (ולא דוקא בנמצא בין שני שובכות, אלא אף בספק אם של בעל השוכך או של המוצא, יש מקום לדין יחלוקו, כמבואר בדברי הרמ"ה שמפרש שזה שהוציאווה לר' ירמיה מבית המדרש (להלן), משום שכשרגל אחת בתוך ג' ורגל אחת בחוץ – הוי ספק, וחלוקין. וע' בשיעורי ר' שמואל כאן ובב"מ כו.

- א. מותר להושיב מלמד תינוקות בחצר, על אף רעש המולת הילדים, ואין רשאים השכנים לעכב, שלא כשאר אומניות. (ושיטת הרשב"א (בתוס'), שאם יש כבר מלמד אחר, אפשר לעכב על המלמד הנוסף).
- מותר להושיב מלמד תינוקות נוסף, בסמוך למלמד הקטן, ואין כאן טענת 'פסקת לחיותי' – מפני 'קנאת סופרים תרבה חכמה'.
- ב. לא לפני שנתו הששית. (ובכחוש – משיהא בן שבע – יו"ד רמה, ח עפ"י כתובות ג.).
- (ובתוס' כתבו (על פי משנת 'בן חמש למקרא') שאם הילד בריא מאד – מכניסים אותו בגיל חמש. ויש שכתבו שכוונת המשנה באבות, כעבור חמש שנים שלמות – ע' תשב"ץ ח"ב סד).
- ג. יכהו מכה קלה, ואם עדיין אינו קורא – לא יסלקו, אלא ישב עם השאר וסופו לתת לב.
- ד. לפי פשוט דברי הגמרא נראה שמושיבין עשרים וחמשה תלמידים למלמד אחד. היו חמשים תלמידים – מושיבין שני מלמדים. היו ארבעים – מושיבין מסייע עם המלמד. (הרא"ש והטור פרשו שעד מ' אין צריך במסייע, אלא מ-מ' עד נ'. והרמב"ם והשו"ע פרשו שעד מ' צריך מסייע ומ-מ' מושיבין שני מלמדים. 'והולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים, ואם הם לומדים מעט או הרבה. והכל לפי הענין' – לשון הש"ך).
- ה. אין שם עשרים וחמשה תלמידים – נחלקו הראשונים אם חייבים בני העיר להושיב שם מלמד.
- ו. נחלקו בדבר רבא ורב דימי מנהרדעא. והלכה כרב דימי, שמעבירין את הראשון וממנים את השני.
- ז. מחלוקת רבא ורב דימי מנהרדעא, והלכה כרב דימי, שיש להושיב את המדקדק ולא את זה הלומד יותר. כן. שהרי הוא כמותרה ועומד.

דף כב

לח. מה דין עיכוב אדם שבא לפתוח עסק בקרבת מקום לעסק הקיים כבר?

אם זה הבא לפתוח, אינו מבני העיר, היינו, שאינו משלם את מסי העיר הזאת – מעכבין עליו בני העיר שלא יפתח כאן עסק. ויוצאין מהכלל הזה הרוכלין המחזירין בעיירות שיש להם רשות, מתקנת עזרא. וכן התירו לאחרים הבאים ממקום אחר, למכור ביום השוק לאנשים הבאים ממקומות אחרים לסחורה. וכן התירו לסוחרים הבאים לגבות חובותיהם מאנשי העיר, שעד זמן שיגבו וילכו, מוכרים סחורתם בכדי שיעזר מחייתם ולא יותר.

אם הוא מבני העיר – אין מעכבין עליו בני העיר.

וכשבא לפתוח באותו מבוי שכבר יש שם עסק כזה לחברו, אם הוא מבני אותו מבוי – מחלוקת תנאים. ורב הונא אמר כרשב"ג, שיכול לכופו בטענת פסקת לחיותי. ורב הונא בריה דרב יהושע פסק כחכמים שאין יכולים לעכב. (וכן הלכה. ונחלקו הראשונים אם יש טענה לבני המבוי מצד טרדת הנכנסים והיוצאים במבוי). ואם זה שבא לפתוח הוא ממבוי אחר – הסתפק רהברד"י.

לט. א. האם מותר לבנות כותל סמוך לרשות חברו או צריך הרחקה?

ב. האם מותר לבנות כותל סמוך לכותלו של חברו?

א. משמע בגמרא שמותר לסמוך. (ואפילו לשיטת רבא שאסור לסמוך דבר המזיק הגם שאין שם עדיין נזיק). שאין זה הזק ממש, אלא מניעת 'דוושא' (דריכות רגל העוברים ושבים) לכותל חברו העתיד להבנות, ומשום זה לא הצריכוהו הרחקה. (עפ"י תוס'. וע"ע שטמ"ק).

ואולם אסור לסמוך כותל בסמוך לחלונות ביתו של חברו, משום הזק ראייה או האפלה. וכן אסור לבנות סמוך לכותל חברו, וכדלהלן.

ב. אסור לבנות כותל בסמוך לכותל חברו, משום מניעת 'דוושא' המחזקת את כותלו של חברו, ומרחיק ד' אמות ובונה. (וי"א: דוקא בב' כתלים צריך הרחקה - ע' בפוסקים קנה, יב). ודוקא בכותל גינה (או בית. תוס' וש"פ), או אף בחצר בעיר חדשה, שהכותל צריך חיזוק, אך לא בכותל חצר בעיר ישנה. ואם הכותל אינו מקביל אלא בא מן הצד, אין לחוש למניעת דוושא, ומותר.

ואולם, בסמוך לחלונות אסור אף בבונה מן הצד - משום שמאפיל עליו. ומרחיק טפח, כמלא רוחב חלון. ואם בונה שני כתלים משני צדי החלון - צריך שיהא ביניהם ד' אמות, שלא יאפיל על חלוננו של זה. וכן אסור לסמוך כותל בתוך ד' אמות למעויבת חברו, משום צורך העמדת סולם לתיקון המעויבה. (ונחלקו ראשונים אם מדובר כשנתן לו מתחילה זכות זו, או אף ללא קנין מיוחד על זה).

דף כג

מ. א. האם יש חזקה על זכות שימוש של דברים המזיקים לאחר?

ב. הלוקח או היורש מאדם שהחזיק בזכות שימוש מסוימת, שיש בה להביא נזק או הפסד לאחרים - מה דינו?

א. אמרו בגמרא שאין חזקה לנזיקין, ודוקא בכגון עשן (הכבשן. תוס') או בית הכסא (גלוי. תוס') - נזקים שאין הדעת סובלתם. ולא דוקא אצל כל אדם, אלא גם כשידוע שהניזק אסטניס ולגביו גם סבל קטן הרי הוא כאותם נזקים חמורים - אין זו חזקה.

(ושיטת ר"ת שאפילו אם עשו קנין על זכות זו - הרי זה קנין בטעות. וכמה ראשונים חולקים).

ב. בכל הנזקים שמועילה בהם חזקה, (שאינם כ'קוטרא ובית הכסא'), אם מוכיח הקונה / היורש, שהבעלים הקודמים הוחזקו בדבר, (ונחלקו הראשונים על משך זמן החזקה), גם אם אינו יודע לטעון אם קנה זכות זו, או שמחלו לו וכו' - הרי בית דין פותחים פה לאלם וטוענים עבורו. ובין בדבר שיש בו נזק ליחיד, בין בנזק לרבים - כל שהחזיקו הבעלים הקודמים - הרי הוא בחזקתו.

מא. ניפול הנמצא (ואין בו סימן לדעת של מי הוא) - מה דינו?

אם הוא מדדה, שאינו מתרחק משובכו יותר מחמשים אמה - אם נמצא בתוך נ' אמה לשובך - הרי הוא של בעל השובך. ובשביל של כרמים, מרחיק יותר, כל שעדיין רואה את שובכו. נמצא בין שני שובכות - הרי הוא של בעל השובך המרובה ביונים. אפילו אם השובך השני קרוב יותר (ואפילו קורבא דמוכת. תוס') - לשיטת ר' חנינא ש'רוב וקרוב - הלך אחר הרוב' (ור' זירא נחלק על ר' חנינא, ולדעתו יש לילך אחר הקרוב (בקורבא דמוכת. תוס') ולא אחר הרוב). ואם שניהם שוים - לבעל השובך הקרוב. מחצה על מחצה - יחלוקו.

אם הוא יודע לעוף או להרחיק נדוד - הרי הוא של מוצאו. ואם אין באזור הקרוב (בתוך שלשים ריס) אלא שובך אחד בלבד, והשובכים האחרים רחוקים מרחק רב, שאינו יכול להגיע ממנו - מחזיר לבעל השובך, שאין לנו לתלות שנפל מעוברי דרכים, כל שאפשר לתלות שהגיע מן השובך. (עפ"י תוס'). ואם יש שני שובכים בתוך ל' ריס - הרי הוא של השובך המרובה ביונים, הגם שנמצא קרוב יותר לשובך השני - לר' חנינא. (עפ"י תוס'). ואם אותו שובך הוא של נכרים או הפקר - הרי הוא של מוצאו.

דפים כג - כד

מב. רוב וקרוב - מה עדיף?